

Ingliz va o'zbek tillarida sinonim so'zlarining funksional xususiyatlari

Maqsuda Sharipbayevna Atayeva
Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida sinonimlarning umumiy va funksional xususiyatlari, ularning tilda ishlatilishi va ma'nolari hamda o'zaro ekvivalentlari taqqoslash yo'llari bilan o'rganilgan. Shuningdek, biz sinonimlarni sintaksis, leksikologiya, semantika kabi ko'p jihatlardan o'rgandik, yangilik ham zamonaviy tilshunoslikda sinonimlarning turlari va turli ma'nolarini chuqurroq o'rganganligidadir.

Kalit so'zlar: ingliz va o'zbek tili, sinonim, qiyosiy nazariy taxlil, funksional xususiyat

Functional characteristics of synonyms in English and Uzbek languages

Maqsuda Sharipbayevna Atayeva
Urganch State University

Abstract: In this article, the general and functional characteristics of synonyms in English and Uzbek languages, their use and meanings in the language, as well as their equivalents, are studied by comparison. Also, we studied synonyms from many aspects, such as syntax, lexicology, semantics, and the novelty is that in modern linguistics, the types and different meanings of synonyms are studied in depth.

Keywords: English and Uzbek language, synonym, comparative theoretical analysis, functional feature

Sinonimiya hodisasini tilshunoslik sohasini va uning keng spektridagi ba'zi muhim kichik sinflarni tushuntirmasdan to'liq tushunib bo'lmaydi. Sinonimiyaga leksikologiyaning kattaroq doirasidan qarashning sababi shundaki, ushbu ketma-ket amaliy qism davomida ba'zi bir asosiy yoki batafsil tushunchalardan foydalaniladi. Tilshunoslikning asosiy farqlari tizimdagi yo'nalish uchun juda muhimdir va tushuntirilishi kerak bo'lgan barcha kichik sinflar va atamalar sinonimiya bilan bevosita bog'liqdir.

Tilshunoslik ko'pincha til haqidagi fan sifatida ta'riflanadi. Bu tadqiqot sohasini aniq lingvistik aniqlashtirishni talab qiladigan keng murakkab tizim. U yaxshi

shakllangan ierarxiyani tashkil qiladi. Tilshunoslikni ko'p nuqtai nazardan o'rganish mumkin. Lion tilshunoslikni o'rganishning to'rtta asosiy dixotomiyasini ajratib ko'rsatadi bular:

Umumiy va tavsiflovchi tilshunoslik.

Umumiy tilshunoslik ma'lum bir tilni emas, umumiy tilni o'rganish bilan shug'ullanadi. Umumiy tilshunoslik nazariyalari tilning tavsiflovchi tilshunosligi doirasida empirik tarzda o'rganiladi.¹

Ta'riflovchi tilshunoslik bir til ichida ma'lum tillar va nazariyalarni tahlil qiladi. Ta'riflovchi tilshunoslik umumiy tilshunoslik nazariyalari va tushunchalaridan kelib chiqadi. Men o'z fikrimni nutq qismlari toifasiga misol bilan ko'rsatmoqchiman. Umumiy tilshunoslik nutq qismlari nazariyasi bilan shug'ullanadi, masalan hodisani tushuntirish. Nazariya tamoyillari tavsiflovchi tilshunoslar tomonidan gipotezani qo'llab-quvvatlash yoki rad etish uchun mumkin bo'lgan dalillarni topish orqali o'rganiladi. Ta'riflovchi tilshunoslikda nutq qismlari aniq misollarda o'rganilgan bo'lar edi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida sinonimiya amalda o'rganiladi.

Diaxronik va sinxron yondashuvlar.

Ushbu ikki yondashuv ma'lum bir tilning, bu holda ingliz tilining tarixiy rivojlanishi bilan bog'liq. Tilning rivojlanishidagi o'zgarishlar diaxronik yondashuvning mavzusidir.

Boshqa tomondan, sinxron yondashuv ma'lum bir vaqtda tilning o'ziga xos shakli bilan bog'liq. Sinxronik yondashuv sinonimiyani o'rganish uchun muhimdir. Biz zamonaviy ingliz tilida paydo bo'lgan sinonimlar bilan bog'liqmiz.

Nazariy va amaliy tilshunoslik.

Nazariy tilshunoslik, nomidan ko'rinib turibdiki, til tuzilmalari va funktsiyalari bo'yicha lingvistik nazariyalarning modellari bilan shug'ullanadi. Nazariy tilshunoslik faqat amaliy qo'llanmalarda tasdiqlanishi mumkin bo'lgan nazariy modellar bilan bog'liq.

Amaliy tilshunoslik nazariyaga amal qilib, nazariy asoslarni amaliy usulda qayta ishlaydi. Buni misol yordamida tasvirlash mumkin olmoshlardan foydalanish. Nazariy tilshunoslar olmoshdan foydalanish nazariyasini shakllantiradilar. Amaliy tilshunoslar nazariyani qo'llab-quvvatlaydilar yoki amaliy natijalarga nisbatan boshqacha isbotlaydilar. Bu dixotomiya sinonimiyani o'rganish usuliga to'liq mos keladi.

Mikrolingvistika va makrolingvistika.

Makrolingvistika-bu tilni o'rganishning barcha sohalarini, umuman tilni qamrab oladigan keng atama. Makrolingvistikadan farqli o'laroq, mikrolingvistika tor ko'rinish bilan bog'liq. U tilning tuzilishini yoki ma'lum bir kichik maydonini tekshiradi, bu holda sinonimiya.

¹ Berndt, R. 1984. *A History of the English Language*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

Sinonimiya tavsiflovchi tilshunoslikka, sinxronik yondashuvga, mikrolingvistikaga va nazariy yoki amaliy tilshunoslikka tegishli. Bu sinonimiyaga qarash uchun foydalanadigan istiqbolga bog'liq. Ta'riflovchi tilshunoslar sinonimiyani ushbu tezisning asosiy qismi bo'lgan amaliy dalillar asosida baholaydilar. Sinxron yondashuv manba sifatida zamonaviy ingliz tilini tanlashda qo'llaniladi. Mikrolingvistika maxsus turdagi matnlarda sinonimlardan foydalanishning faqat tor ko'rinishini o'rganadi. Nazariy va amaliy tilshunoslik sinonimiyani o'rganish uchun mos yondashuvlardir. Sinonimiya nazariyasi amaliy qism kabi muhimdir.

Har qanday tilning lug'atining o'ziga xos xususiyati bu so'zning ma'nosi muammosi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan sinonimlarning mavjudligi. Eng murakkab muammo - "sinonimlar" atamasining ta'rifi. Bu atamaning juda ko'p ta'riflari mavjud, ammo umume'tirof etilgan ta'riflari yo'q. An'anaga ko'ra sinonimlar tovush shaklida har xil, ammo ma'nosi bir xil yoki o'xshash so'zlar sifatida belgilanadi.

So'zning ma'nosi bu so'zni tinglash paytida ongimizga kiradigan tasvir yoki tushuncha. Ba'zan tasvir yoki assotsiatsiya ma'noning bir qismi bo'lishi yoki noto'g'ri birlashtirilishi mumkin. Demak, sezgi so'zlar o'rtasidagi bog'liqlik haqida yetarli dalil emas. Sinonimiyani aniqlash va sinonimiyani boshqa ma'no munosabatlaridan tan olish mezonlari leksik semantika haqidagi bobda keltirilgan.

Sinonimiya muammosiga rus va xorijiy olimlar turlicha munosabatda bo'lishadi. Tilshunosligimizdagi atamaning ko'plab ta'riflari orasida eng keng qamrovli va to'liqini I.V.Arnold taklif qilgan: "*sinonimlar-bir xil ma'nodagi ikki yoki undan ortiq so'zlar, nutqning bir qismiga mansub, bir yoki bir nechta bir xil ma'noga ega, hech bo'lmaganda ba'zi kontekstlarda denotatsiya ma'nosida sezilarli o'zgarishsiz almashtiriladigan, lekin morfemik tarkibi, fonemik shakli, affektiv sinonimik guruhdagi elementlardan biriga xos bo'lgan qiymat, uslub, hissiy rang va valentlik.*"²

Ko'pincha ingliz tili sinonimlarga boy, chunki uning so'z boyligi ikki xil manbadan, bir tomondan Anglo-saksondan, ikkinchi tomondan frantsuz, lotin va yunon tillaridan kelib chiqqan. Ingliz tili tarixiy nuqtai nazardan German tili deb hisoblanganligi sababli, Anglo-sakson rivojlanishining dastlabki bosqichi sifatida Anglo-sakson so'zlari ko'pincha mahalliy deb hisoblanadi, frantsuz, lotin yoki yunon tillari esa xorijiy, qarz olingan bu tillar. Ammo mahalliy va xorijiy atamalari chalg'itadi. Ularning kelib chiqishidan qat'i nazar, so'zlarning aksariyati ingliz tilining muhim va to'liq tabiiy qismidir. Bundan tashqari, hatto ba'zi so'zlari ham uzoq o'tmishda boshqa tillardan olingan bo'lishi mumkin. Afsuski, ko'pincha chet elementini tillardan olib tashlash uchun harakatlar mavjud. Frantsuzlar "Franglais" (*hozirda so'zlashuv frantsuz tilida keng tarqalgan inglizcha so'zlar*), uelsliklar esa

² Arnold, I. V. 1986. *The English Word*. Moscow: VysSaja Skola.

ushbu tilda inglizcha so'zlarning o'rnini topish uchun vaqt va stipendiya sarflaydilar, garchi ular ushbu tilda tilning oldingi shakliga kirgan "lotin" so'zlarini saqlab qolishdan juda xursand bo'lsalar ham.

Shunga qaramay, mahalliy va xorijiy so'zlarning juftliklari borligi haqiqatdir. Biroq, haqiqiy sinonimlar yo'qligini, ikkita so'z bir xil ma'noga ega emasligini saqlab qolish mumkin. Darhaqiqat, aynan bir xil ma'noga ega bo'lgan ikkita so'z ikkalasi ham tilda omon qolishi dargumon. Agar mumkin bo'lgan sinonimlarni ko'rib chiqsak, ularning farqlanishini ko'rishning kamida beshta usuli mavjud:

Birinchi, sinonimlarning ayrim to'plamlari tilning turli lahjalariga tegishli. Masalan, kuz atamasi Qo'shma Shtatlarda va Britaniyaning ba'zi g'arbiy okruglarida boshqalar kuzdan foydalanadigan joylarda qo'llaniladi. Dialektologlarning asarlari bu kabi misollarga to'la. Ular, ayniqsa, dehqonchilik bilan bog'liq so'zlarga qiziqishadi. Ammo bu so'zlar guruhlarini semantikani umuman qiziqitirmaydi. Ularning maqomi tarjimadan farq qilmaydi-aytaylik, ingliz va frantsuz tillari ekvivalentlari. Bu shunchaki tilning turli shakllarida so'zlashadigan, turli xil so'z birikmalariga ega bo'lgan odamlar masalasidir.

Ba'zan sinonimiya ostida ko'rib chiqiladigan ikkita hodisa mavjud, ular hali ushbu bo'limda ko'rib chiqilmagan. Birinchisi kontekstga bog'liq sinonimiya bu yerda ikkita element ma'lum bir kontekstda sinonim bo'lib ko'rinadi. Ikkinchi tur sinonimiya bu almashinuvchanlik sinovi ularni sinonim sifatida butunlay chiqarib tashlaydi. Sinonim atamasining biron bir ta'rifi olimlarning lingvistik sezgisiga asoslanib, ma'no o'xshashligi yoki bir xilligining har qanday ob'ektiv mezonini ta'minlamaydi.³

Ko'pgina olimlar sinonimlarni bir xil tushunchani anglatuvchi, ammo ma'no soylari yoki uslubiy xususiyatlari bilan farq qiluvchi so'zlar deb ta'riflashgan. "*Vebsterning sinonimlar lug'ati*" da uning mualliflari semantik mezondan o'zaro almashuvchanlik mezoni bilan birga foydalanganlar.

Xulosa

Jahondagi hamma tillarning asosi so'zlardan iborat. Shuningdek insonlarning nutqi ham aynan shu so'zlarning foydalanilishiga bog'liq. Muloqatda nutqimizning tiniq bo'lishi va gapirgan so'zlarimizning takrorlanmasligi uchun so'z boyligimiz boy bo'lishi va sinonim so'zlarni qo'llashimizga bog'liq desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arnold, I. V. 1986. *The English Word*. Moscow: VysSaja Skola.
2. Berndt, R. 1984. *A History of the English Language*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

³ Crystal, D. 2010. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Cruse, A. 1997. *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press
4. Crystal, D. 2010. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Lakoff, George. 1971. "On generative semantics." In Steinberg, D. and Leon A. Jakobovits (eds) *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 232-
6. Tursunov U., Muxtorov J. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – T., 1975.